

H e l m a.

Helma jest podkladem svrchního erbu nebo klénotu a vyskytuje se mnohem později v heraldice nežli štít, jenž jest podkladem spodního erbu. Helma byla ochrannou zbraní jako štít, měnila občasně svou podobu a stala se posléze pouhou heraldickou figurou a obraznou vzpomínkou.

U helmic přihlížíme ke tvarům, nátěru, počtu, poměru, přednosti a postavení.

Tvary helmic. Helmy kbelíkové.

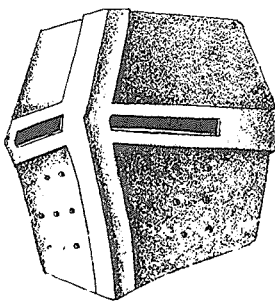
Dle tvarů rozeznáváme tři druhy helmic:

1. zavřené, 2. otevřené, 3. zavřité helmy.

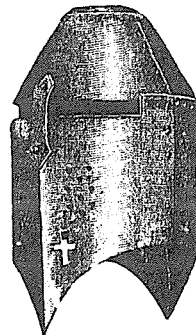
První dva druhy helmic neměnily se nikdy zůstávající buď zavřené neb otevřené a propouštějící jen očí světlo, kdežto zavřité helmy zákloučkou neb hledím obličej buď zakrývaly neb odkrývaly.

Zavřené helmy dělí se na dva druhy: 1. helmy kbelíkové, 2. helmy kolčí.

Helmy kbelíkové, kterým také příklopné nebo hrncovité říkají, jsou nejstarší helmy heraldické, zpočátku nízké a ploché, že hlavu kryly, ale krk volný nechaly (obr. 66.), na př. na pečetech Přemysla Otakara, markrabí moravského, z r. 1252 (Saar Urk. str. 10.), Smila z Lichtenburka z r. 1252 (Saar Urk. 12) a r. 1278, Jindřicha z Rožemberka 1292 (Sedl. X. 272), později staly se většími a těžšími spočívající dolním okrajem na ramenou svého pána (obr. 67.). Hrnčovitou takovou helmu spatřujeme již na hlavě Vítka z Hradce na pečeti z r. 1255, na pečeti

Obr. 66. Helma kbelíková 13. stol.

Obr. 67. Helma kbelíková z poč. 14. stol.

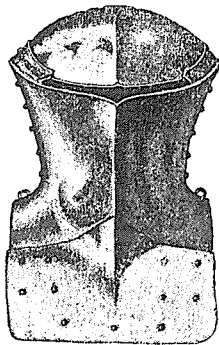
Beneše z Doupova asi z r. 1280, na náhrobku některého pána z Potšteina ve Vysokém Mýtě ze XIV. věku a konečně v museu českém zachovalý originál viděti můžeme.

Zvláštní odrůdou helmy hrncovité byly helmy s reliefem obličejе lidského, na kterých také krk v přirozených poměrech k hlavě nápodoben byl. V Čechách osoba pana Vítka z Prčic na pečetí z roku 1220 takový helm má, potom Vítek z Lípy nad erbem Šwabenským z r. 1290, v Pomoranech hrabě Ota z Vorstenberku z r. 1353.

Starší tvary kbelíkovitých helmic mají společné s novějšími otvory pro oči řečené okénce, k nimžto u hrncovitých tvarů přidalo se mnoho dírek kolem úst, aby vzduchu dosti bylo k dýchání a kříži podobný otvor na jedné neb na obou stranách helmu, aby tudy řetěz se protahoval, kterým helma na prvním pancíři připevněna byla. Takové dirky spatřujeme na levé straně (helmy nedaleko ocelivého obroučku středem přes helmu od brady mezi okenci a po hlavě a temeně na zad běžícího) kolčí helmice Smila z Lichtenburka z r. 1392, 6 dírek na helmě kbelíkovité krále Otakara II.

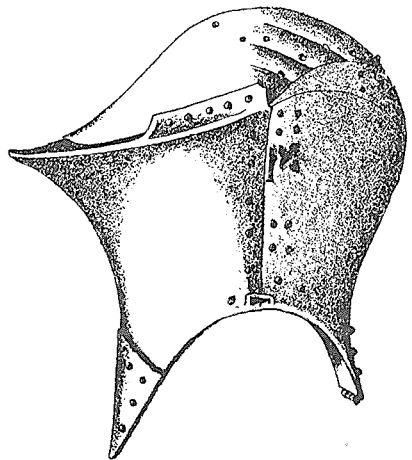
Jsou také kbelíkovité helmy, které okénce mají ještě mřížkou zavřeně jako králové Přemysl II. a Jan na pečetech mívají, Petr písař ze 13. st., na jehož pečetí lva vzpátého s helmou takovou spatřujeme. Arcikníže Rudolf IV. má celou dolejší část helmy od očí počínajíc mřížovanou 16 dírkami na pravé straně helmy kbelc. (po r. 1361). Soudnému znateli není teprve třeba říci, že takovéto helmy nejsou ještě pro své mřížky helmy otevřenými, jichžto charakteristika později se podá.

Koncem XIV. století přivodilo klání v turnajích zvláštní změnu helmic, která příčinou byla, že od těch dob helmami kolčími se nazývaly. Obrouček ocelivý celý se odložil, okénce nebyly již od sebe páskou odloučeny, nýbrž se stal z nich jeden široký otvor výhlední, střední

Obr. 68. Kolčí helma 15. st. (průčelí).

hrana dolní části helmy posouvá se pod vrchní částí helmy na hlavě vpřed až do výšky očí a vybíhá v tupou špici (obr. 68. a 69.). Špice tato k tomu byla určena, aby zachytila ránu kopím a když se při ráně hlava zpět nachýlila, mohlo kopí beze škody po

Obr. 69. Kolčí helma 15. st. (ze strany).

helmě na zad sklouznouti. Na heraldickém obraze této helmy, která na zádech seděla jako helma kbelíkovitá, spatřujeme okéncem podsazení helmy a někdy bývá také obojek její řemeslně nýty ozdoben a přeskami opatřen,

aby mohl k pancíři připevněn býti. Pěkné exempláře takové helmy zachovala nám kniha bratrstva sv. Kryštofa na Arlberce, kde od roku 1400 Břeněk z Ryžemberka a Jan ze Strakonice na svých hlavách je nesou. I v bibli Václava IV. ve Vídni chované nescházejí toho druhu helmy. Německý vtip nazval helmy tyto Krötenmäuler dle jejich špice vpřed vystrčené a dle velikého okénce.

První kolčí helmu měl u nás v Čechách r. 1391 Smil z Lichtenburka na Bítově na Moravě a na začátku XIV. století byly helmy tyto již všeobecně rozšířeny, jakkoliv již Jošta z Rosenberka helma z r. 1366 prohnutou svou spodní přední částí a v před vybíhajícím koncem jejím ostrým ke kolčím helmům se nese (Sedl. III.). Rovněž Čech Nekeliske v Gelreově erbovníku (1334—1372) kolčím helmem vyniká.

Otevřené helmy.

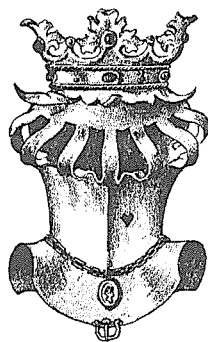
Kolčí helma byla dále ještě k potřebám turnaje změněna, tak že okénce se rozšířilo a otvor takto učiněný roštěm z 5—9 obroučků ven vypouklých se chránil (obr. 70.). Obroučky tyto nezřídka na kříž jinými obroučky přepaženy byly a celek jako pravý rošt vyhlížel. Takovými helmům říkali otevřené a poněvadž se jich zvláště při turnajích s mečem a při prohlídce klenotů a helmů se užívalo, obyčejně turnýřskými helmy se nazývaly. V erbovních listech a vůbec v literatuře české po první turnýřská helma r. 1528 se připomíná, známy však byly již od roku 1459, kdy Soběslav z Miletínka erb o dvou turnýřských helmách měl. Na náhrobcích a jiných vyobrazeních erbů od počátku XVI. století většinou turnýřské helmy se spatřují, kolčí helmy s málo výminkami zůstaly jen erbovníkům.

Erb král. českého nad první branou na Křivoklátě z dob krále Vladislava turn. h. jest ozdoben.

Turnýřská helma s 9 obroučky nebo sponami se vyskytuje na náhrobku Tasa z Peruce v Hořovicích ze 16. stol. Anna Lobkovská z Nechvalic a Jan z Hasišteina mají v Lobkovském erbovníku na Roudnici z roku 1504 podobnou helmu s 5 obroučky. Přes to však Vilém Trčka z Lípy na své medaili r. 1553 ražené ještě si zachoval kolčí helm, rovněž jako roku 1556 pan Vilém z Rožemberka na jízdecké pečeti vyobrazený kolčí helmou hlavu a obličej přikrytý má.

Nejstarší příklad nejen kolčí helmy erbovníka, nýbrž celého erbu erbovníkova poskytuje nám náhrobek Václava Kropáče ze Strkova v Táboře z r. 1519.

Václav Berka z Dubé, Markéta Berková z Lípy 1586—1600 mají na svých erbech nade vraty hradu Rychmburka opravdové rošty skřížené na helmách a Žofie Benedka z Nečtin † 1608 a pochovaná na Levém Hradci.

Obr. 70. Kolčí helma otevřená.

Nebudě nezajímavo zvědět, že v sousedních Rakousích ve Vídni o pohřbu arciknížete Albrechta r. 1463 nesly se helmy kolčí, ze kterých pět se zachovalo, a roku 1493 o pohřbu císaře Bedřicha IV. otevřené turnýrské helmy, ze kterých 15 se zachovalo.

3. Zavřité helmy.

Helmy s visírem neb hledím pohyblivým, které se nahoru vyzdvihnouti nebo zavřítí dalo, nazývaly se helmami zavřítými. Z heraldických helmic jsou nejpozdnější a rozeznávají se dva druhy, helmy k honění, hončí v turnaji nebo salady a helmy burgundské. Salady (šalíře?) nosily se jen na hlavě, burgundské helmy také ke krku do kola přiléhaly.

Burgundské helmy bylo vidět na jubilejní výstavě v Praze r. 1891 a měly dle katalogu v oddílu Zbroj a zbraně č. 25., 76 se zavřeným nábradím 122., 158., 160., 221. Rozmanitostí jejich vyniká spis Freyda od císaře Maximiliana I. složený.

Burgundské helmy tváří v před obrácené a s otevřeným hledím staly se vzorem královských helmic, které na erbech Francie (Bourbonské a Napoleonské) a Pruska spatřujeme.

Saládů nemáme mnoho příkladů, jakkoliv jeden švýcarský rod i za klenot si je vzal (rytířové z Huyndwilu (z Hünwylu) Her. ABC-Buch 464).

Šturmhaub — druh marionu — dával se s perím nad hrob zemřelých rytířů, jako Jana Firšice z Nabdína v kostele sv. panny Barbory v Kutné Hoře pochovaného r. 1617 a Zikmunda ml. Materny z Květnice r. 1617 v klášte Sedleckém pochovaného.

Nátěr helmy.

Barvu mívá helma železa nebo stříbra. Rošty a obojky jeho malují se od XVI. věku zlatou barvou, v erbovnících XV. věku jsou helmy jen z jednoho kovu: ze železa, nebo ze zlata. Jana z Michalovic (1300) helma byla z brunátné oceli: sîn helm von brûnem stahel klâr — pap liechten spiegelvarwen schîn; Jana ze Strakonic a Břeňka z Ryzemburka (1400) helmy byly stříbrné.

Zlaté helmy, jež byly ode středu XV. věku odznakem králů a panských rodin a od XVII. stol. též praerogativou svobodných rytířů říšských býti začaly, obyčejnými byly na začátku XIV. věku, poněvadž v role Curyšské až na jednu helmu všechny zlatou barvou se stkví. Zachované z l. 1463 a 1493 rakouské helmy pohřební též všechny pozlaceny jsou.

Že helmy též barvou natřeny a pestře pomalovány byly, nepochybujeme dle příkladů od Heffnera uvedených. V Gelreovi jsou helmy bílé, zelené, žluté a jednou také s nádechem rzavým. V kodexu pergamenovém Pařížské knihovny z dob Ludvíka Svatého mají všechny helmy purpurovou barvu

a vévoda Kryštof Bavorský měl na pečeti své z r. 1485 helm, na němž bavorské routy namalovány byly. V Čechách jsme ovšem podobných příkladů nenalezli.

Počet a poměr helmic.

Řádně náleží k jednomu erbů prostému jen jedna helma. Pravidlo toto platí o erbech rodinných, nebo k jiným erbům jen mimořádně helmy náležejí, jako starším erbům biskupství jednotlivých měst v Čechách: Mostu od r. 1312, Kutné Hoře od r. 1327, Slanému současný s Kutnou Horou a krásně provedený, Budějovicům od r. 1479 cechům, spolkům atd.

Poměr velikosti helmy ku štítu jest 1 : 1, totiž: helma je tak vysoká jako štít, neboť i u lidského těla hlava a krk vyrovnají se výškou svou prsům.

V role Curyšské rovná se štít 50, helm 17, klénot 33, v armorialu Gelreově štít 35, helm 14, klénot 50, když celou výšku erbu na 100 částí rozdělíme.

Od XVII. století počínajíc přibývá štítu výšky tak, že 2kráté, 3kráté, ano 5kráté tak vysoký jako helm bývá. Bylo-li na štítě více erbů, přece jen jedné helmy ve staré heraldice se užívalo, ale klénot původního erbu se kombinoval s klenotem druhého ba i třetího erbu.

Skotský hrabě Ross měl na štítě skotského lva s modrobílým pruhem Stuartův. Na helmě byla červená sviní hlava s bílými skly přetažená přepažená šachovaným pruhem Stuartův a po každé straně její zakulacený strom zelený s osekánými větvemi z helmu vyniká. Syn krále Roberta II. z druhého manželství jeho s Eufemií hrab. Rossovou byl David hrabě ze Stratherne, jenž měl na štítě skotského lva s červenou krokví a přes obojí pruh šachovaný. Červené dvě krokve ve zlatě náležely Strathersenskému rodu a pruh i lva jsme právě seznali, tak že tři erby tu spojeny byly. V Čechách víme o dvou klenotech a jednom erbu na pečeti Těmy z Koldic z r. 1368, jenž na helmě orlici a lva uprostřed parohu o 5 výbězcích a bůvol. rohu má, na štítě pak ve svrchní polovici přední polovici lva a ve spodní polovici tři černé pruhy pokosné.

Pod jedním helmem umístil dva rozličné erby Oldřich z Hradce a tři rozličné erby Anna ze Žlebů.

Teprve na začátku XV. věku 2 helmy se dávaly na štít a v pozdějších stoletích jiné ještě k nim přibyly. (Viz Dějiny erbů.)

Dle nynější theorie přísluší každému erbu tolik helmic, kolik obsahuje prostých erbů.

Bezdůvodné jest domnívati se, že počtem helmic určuje se hodnost erbovního pána, vedle které šlechticovi jeden, rytířovi dva, svobodnému pánu tři a hraběti čtyři erby prý přísluší; není to nic jiného než výmysl nejnovější doby.

Postavení a hodnost helmy.

Normalní místo helmy jest uprostřed vrchního kraje z přímá postavených štítů a na zadním vrchním koutě opřených štítů. V prvním případě jest helma normalně v před tváří k nám obrácena, v druhém případě v tu stranu, kam štít nakloněn jest. Výminek nalézáme dosti. V před tváří k nám obrácená helma kolčí jest na nakloněném v pravo štítě Mikuláše z Landšteina na věži Tuchorazské z roku 1474 a na nakloněném v levo štítě Vintíře z Houžné z r. 1386; v pravo obrácena jest helma na vzpřímeném štítě Jana Čábelického ze Soutic 1514, v Týně nad Vltavou pochovaného, a Jiříka od Dubu r. 1502, v Němčicích u Budějovic pohřbeného a na náhrobku Petra Kaplíře ze Sulevic († 1576) a manželky jeho Alžběty Kaplířové z Malovic v kostele Neustupovském.

Štítů v levo nakloněných s helmou na předním vrchním koutě v levo obrácenou máme také slušný počet v Čechách. Uvedu jen štít Bořity z Martinic z r. 1460 na kapli Smečenské, štít Tasa z Peruce ze 16. stol. na kostele Hořovickém a znak Jana z Lomnice z roku 1415 na deskách zemských moravských.

Dvě helmy na jednom erbu hledí normalně na sebe, jedna na druhou, a nalézají se jen na vzpřímených štítech, poněvadž na opřených štítech jeden by se dostal na šikmou čáru vrchního okraje, což dle statiky není možné. Jsou-li dva erby každý s dvěma helmami k sobě obráceny, mohou býti oba paralelně postaveny a každý na svůj protějšek hleděti.

U dvou helmů má první (pravý) přednost před druhým. Tři helmy tak jsou postaveny, že prostřední hledí v před tváří na nás, oba ostatní k němu obráceny jsou. Hodnost helmů naznačujeme číslicemi 2, 1, 3, t. j. prostřední helm jest na prvním místě a náleží k prvnímu erbu na štítě. Podobně věc se má u každého z obou ostatních helmic.

U lichého počtu helmic, když jich více jest než tři, spořádají se dle pořádku těchto číslic: 6, 4, 2, 1, 3, 5, 7 a všechny helmy hledí na 1. helmou, která sama před sebe hledí. U sudého počtu helmic, pořádek takto číslicemi naznačen jest: 5, 3, 1, 0, 2, 4, 6 a helmy celé jedné strany hledí na helmy celé druhé strany. Není-li na vrchním kraji štítu žádného místa pro potřebný počet helmic, poslední co do hodnosti helmy (helm — vojín s helmem) umístí se po stranách štítu nebo u spodku jeho, někdy také štítonošům překlopí se helmy přes hlavu.

Erb knížat Khevenhillerů má 7 helmic na vrchním okraji štítu a dva helmy nesou štítonoši jako na starším erbu knížat Švarcenberků tři helmy na vrchním okraji štítu se spatřují a dva helmy lvům štítonošům přes hlavy překlopeny jsou.

Na náhrobcích, kde erbovní pán leže nebo kleče vyobrazen jest, na votivních obrazích, kde k svému patronu kleče se modlí nebo jako zakladatel kláštera nebo kostela svatému patronu toho stánku božího budovu novou kleče odevzdává, v těch případech všech helma, již užíval, na zemi

vedle něho se nalézají, někdy také za hlavou se spatřuje, ba hlava sama na klenotu jako na polštáři odpočívá. Helma tato velmi často se liší od helmy na erbu, který také u nohou bývá. Náhrobky na příklad jsou Viléma a Jaroslava Trčků z Lípy z let 1569 a 1588 v kostele Opočenském, Hynka z Roupova z r. 1602 v kostele Týnském v Praze, Albrechta Šice z Drahenic z roku 1606 v kostele Vřeskovském, Zdeňka z Valdšteina z r. 1574 a Viléma z Valdšteina z r. 1594 ve Štěpánicích, Jiřího Holana z Jiljova z roku 1585 ve Skříplí, Adama Vratislava z Mitrovic z r. 1617 v Drásově, Kryštofa ze Švamberka z r. 1534 v Bechyni, Půty z Ryžemberka z roku 1504 v Horažďovicích, Albrechta Kyje z Kyjova r. 1580 ve Vlastibořicích, Jindřicha Smiřického ze Smiřic r. 1569 v kostele Týnském u Rovenska, Jiřího z Lobkovic z r. 1590 ve Svatovítském chrámu v Praze a Adama Boryně ze Lhoty z r. 1566 kostele Vícovském u Přeštic. Poslední náhrobek vyniká tou zvláštností, že poklékající rytíř helmu s chocholem má na zemi vedle sebe, ale obličej i hlavu ještě pokrývá (pod helmou se nalézající) zakrývá.

Z votivních obrazů sluší jmenovati obraz Půty z Ryžemberka, nejspíše království českého, jehož náhrobek v Horažďovicích právě jsme připomenuli. Chová se v muzeu království českého a jest na něm vymalován v levo erb a vedle něho helma s hlavy sňatá, v pravo pan Půta klečí s rukama sepiatýma modle se k Bohorodičce. Na výstavě jubilejní r. 1891 bylo viděti obraz: Návštěva P. Marie u sv. Alžběty, po straně sv. Dorota a sv. Kateřina. Na rámci postavy svatých a andělů, na dolním okraji členu rodiny pánův ze Švamberka. Půda zlacená s raženými ozdobami. XIV. st. konec. (Katalog retr. výst. na str. 178.) Než obilén byl klášterní kostel ve Žďáře na Moravě po požáru, cisterciák jeden r. 1689 nápisy a malby na stěnách popsal latinským jazykem, kterýžto popis připojen jest k diplomatáři téhož kláštera od Oty Steinbacha r. 1783 vydanému (*Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten aus dem Archive des gräflichen Cisterzienserstiftes Saar in Mähren*). Praví se tam, že v kůru k polední straně na zdi byla malba, kteráž představovala zakladatele kláštera v rouše válečnickém, s lysou hlavou klečícího před obrazem Bohorodičky s božským děťátkem, jemuž podával zakladatel budovu chrámu s nápisem: Pan Boček, hrabě z Bernecka a z Kunstatu. Za ním jiný kleče též podával chrám s nápisem: Pan Jiřík z Kunstatu a z Poděbrad. V gradualu kláštera Ročovského jest v iniciálce A pan Albert z Kolovrat s manželkou svou Annou ze Seeberka vyobrazen, jak kleče nově založeného kláštera kostelní budovu Bohorodičce s božským děťátkem podává, hlavu má odkrytou a u nohou helm s erbem svým (*Časopis společnosti přátel starožitností českých ročn. II. na str. 106*). Obraz podobný jest v zámku hrabat z Kolovrat v Rychnově nad Kněžnou.

Na zakladatele neb obnovitele kostela poukazují dle těchto jmenovaných maleb též obrazy helmic a štítů k sobě náležejících, ale od sebe oddělených na kostelích neb uvnitř nich umístěné. V tympanu kostela

Mochovského jest uprostřed erbovní znamení orlice rozkřídlené do dvou třetin délky, v pravo ode štítu tohoto jest helma s kytkou, v levo nějaký štítonoš. V kostele Zbraslavickém jsou na stropě vedle štítu červeného s dvěma zlatými sekérkami napříč přeloženými helmy s týmiž sekérkami jako klénotem.

V klášterním kostele Zimmernském v Riesu v Bavořích jsou na polední stěně kostela tři hautreliefy z červeného pískovce, které dva rytíře a mezi nimi dámu představují. Obě osoby mužské jsou v brnění, které se až do XIV. stol. nosilo a za hlavami obou směrem ramenou spatřují se helmy jejich s klenoty, hlavou dámy oddělené. První osoba mužská drží spolu s dámou také kostel, on pravicí, ona levicí; první pán má na štítě husu nebo kachnu stojící, druhý sedícího psa. Zakladatelé kláštera byli Bedřich z Truhendingen a jeho choť Anežka a potom Egelof z Lierheimu.

Odkrytá hlava nebožtíka na klenotu s helmou odpočívá na náhrobku hrdinného a nešťastného našeho krále Otakara II. v kostele Svatovítském ze XIV. věku a v Charvatcích Vilém z Ilburka a z Ronova, r. 1488 pochovaný, tak vyobrazen jest na svém náhrobku (Soupis na str. 105) V Hradišti Chústníkově Pecingar z Bydžína hlavu svou odkrytou má na lvu položenou (Hrady Sedláckovy V., 81.)

Slechtičny na pečetech mívaly helmu s klenotem svého muže v levici jako Alžběta hrab. z Hohenlohe r. 1304, nebo v pravici jako Žofie hr. z Ravensberka r. 1235 a také v každé ruce jednu svou rodnou helmu a helmu manžela svého jako Lukarda z Alvensleben z r. 1312 a vévodkyně slezská Anežka ze Svídnice a z Javor z roku 1392. Obě posledně jmenované dámy drží helmy nad štíty příslušnými. V archivu křížovníků jest odtržená pečeť Mechthildy z Vartenberka, která drží helmu pravicí a Vartenberský erb levicí.

Ve sfragistice německé ojedinělý osamocený případ, že na pečeti mužské osobě svědčící jako Oldřichovi z Wildonu r. 1282 dáma na lavici sedící v pravé ruce helmu v levé erb drží, našli jsme též v křížovníckém archivu v Praze, kde Jenec z Vartenberka touž pečeť má, jakoby od téhož rytce byla, jen s příslušnými rozdílly helmů a erbů.

Aby se štítem od sebe lišili, otec a synové nebo bratři mezi sebou sáhli také k tomu prostředku, že jeden si vzal na pečeť celý erb a druhý jen helmu s příslušným klenotem anebo prostý erb. Pešík z Borovnice měl helmu a na ní trup lidský, Jindřich bratr jeho měl celý erb r. 1395 (Třeb.). Bušek ze Švamberka měl labuť na štítě bez helmu a Bohuslav bratr jeho měl celý erb roku 1385. (Třeb.) Petr z Kravař, pán Plumlovský, měl celý erb Kravařský a syn jeho Jindřich z Kravař jen prostý erb roku 1409 (Třeb.)

Zvláštěností, které ani kníže Hohenlohe ve svých Aforismech sfragistických nemá, jest, že se u nás v Čechách a na Moravě začátečních liter erbovního pána na místě helmy nad levým nebo pravým rohem nakloněného štítu užívalo jako P z K nade pravým rohem nakloněného štítu Petra z Kravař.

Koruny a točenice.

Již v nejstarší heraldice platilo pravidlo, že klenot má býti připevněn k helmici. Přípevňovali jej rozličným způsobem (viz XIII.), ale postupem času zobecněly podklady čtvery, které na helmici připevněny byly a z nich klénoty vynikaly, totiž koruny, točenice, polštáře a příkrývadla.

1. Koruny (kterých nesmíme másti s korunami důstojenství označujícími) jsou korunky jednoduché, obyčejné o 4 špicích, které končí gotickými neb jetelovitými listy aneb liliemi a z těch klénot vyniká. Prvotně byly koruny vyznamenáním a udělení jich bylo polepšením, ale později zobecněly a nyní je dávají na každou šlechtickou helmici, třebaž klénot se jim přičí a často korunami smačkán a zúžen bývá. První příklad koruny je na helmici pana Jana z Michalovic (A. Kraus, Jan z Michalovic str. 107) z počátku 14. věku. Z téhož věku, ale o nějaké desetiletí později máme příklad koruny na náhrobku jednoho pána z Potšteina na klášterišti ve Vysokém Mýtě a v 15. věku známe z r. 1423 korunu na helmě p. Viléma z Potenšteina a z r. 1461 na helmě p. Lva z Rožmitála; v XVI. století v první polovici páni čeští si již korunou častěji zdobili helmy, jako r. 1515 Petr ze Žerotína a z Fulneka na Šumberce a r. 1517 p. Jaroslav ze Šelemberka, v druhé pak polovici šestnáctého věku koruny u nás v Čechách a na Moravě zobecněly. Teprve v této době první panský rod v Čechách pánové z Rožmberka měvše dříve jen růži 5listou na helmici, také tuto ozdobu helmice sobě oblíbili: a sice první koruna na helmicích rožmberských vyskytuje se až r. 1560. A když vedle příkladů uvedených jsme zkoumali dále klenoty, našli jsme, že mezi helmami českých pánů a panošů nejvíce korunami ozdobených bylo v rodě pánů z Potšteina a v rodinách všech, kteří k erbů »sviní hlavě« nebo k Buzicům se hlásili, jako páni z Hazemburka, z Rožmitála, ze Šelemberka atd. Čeněk ze Šelemberka má roku 1371 kančí hlavu na koruně o 3 špicích (Třeb.).

2. Točenice bývají jako věnce nebo prsteny spletené z pruhů látek v barvách štítu nebo ze sukna stočené a takovými barevnými páskami ovinuté; konce visí dolů nebo se rozletují a říká se jim letice nebo feřlíky rozletité. Točenice přišly k nám z Francie a z Anglie již ve XIV. století a na připomenutém náhrobku Vysokomýtském máme pod korunou točenici s uzlem a vistými konci. Od nás Čechů nejen věc nýbrž i jméno (které Hefner za vlaské má) přijali Němci v XV. věku a císař Bedřich III. již r. 1463 v německém diplomu šlechtickém Ondřejovi ze Steinu uděleném též Totschenickh připomíná. V XVI. století točenice nahrazovaly nižší šlechtě koruny pánů a vynikala-li z helmu bezprostředně nějaká osoba, dostala točenici na hlavu, jaká na přilbici byla, anebo někdy ani na helmu točenici nedali a jen na hlavu klenotní osoby. Polepšením erbů změnily se točenice obyčejně ve zlatě koruny na helmech, jako ze zavřených kolčích helmů otevřené turnýrské se stávaly. Císař a král Maximilian II. Janovi ze Zubřímu a z Lipky proměnil r. 1569 točenici v korunu zlatou královskou

jako král Matyáš r. 1616 bratřím Pavlu a Izaiáši Hyršům z Pomyšle podobně erb zlepšil.

3. Polštáře čtyřrohé na přilbici, na kterých se opakovaly barvy štítu, oblíbili sobě již r. 1284 pánové z Lipého a položili si na ně svého kapra klenotního, jenž ještě kytkou z pravých per okrášlen byl. Kromě pánů z Lipé též pánové z Bozkovic své dva věníky klenotní na polštář kladli. Na rozích polštářů těchto visely trápce jako u pánů z Lipého a z Lichtenburka.

4. O pokrývadlech nebo fafrnochách šíře mluvíme hodláme.

Pokrývadla nebo fafrnochy.

Pokrývadla helmy nebo zkrátka pokrývadla nazýváme po helmě rozestřený kus látky, která jako pláštíček s něho dolů splývá, visí nebo na pruhy rozestřihána jest. V rozličných staletích mají pokrývadla také rozličné tvary. Původním účelem jejich byla ochrana proti slunci, jež helmici rozpalovalo, kromě toho bylo pokrývadlo od dlouhé jízdy vojenské rozedrané a otřepené chloubou a okrasou helmu, poněvadž větrem vesele vlající sukno od těžkého helmu velmi dobře jezdcí ať v poli, ať v turnaji slušelo.

Neméně se pokrývadla dobře k tomu hodila, aby helmu spojovala s klenoty a jejich násady, jakož i šňůry a šrouby zakrývala.

Pokrývadla vznik svůj vzala ve XIV. století zároveň s helmy kbelikovitými. Pan Jan z Michalovic neměl ještě žádných pokrývadel a jen helm pod bradou podvazaný, k čemuž stačily dvě šňůry s helmu dolů visící, jaké na pečeti syna Janova pana Beneše z Michalovic z r. 1306 (Sedl. hrady, III. na str. 226) spatřujeme. Na pečetech krále Přemysla II. † 1278 (Sedl. hrady, VIII. na str. 31 a 51) a na p. Jindřicha z Rožemberka z r. 1292 (na konci III. dílu Sedláčkových hradů) není ještě žádných pokrývadel.

Ve XIV. století vyskytají se pokrývadla z počátku jako pláštíky v ma-lebných a skladných řasách složené nebo také jako vlající sukna malá a větší, někdy těsně k helmu přiléhající. Díky tyto, jak se pokrývadlům také německým slovem říkalo, s klenoty často jedno tělo bývají a zvláště u trupů ako rouchem je odívající, jen na dolejší konci svém se poznávají po odstávajících ode trupů šatech, které ozdobně vykrojeným cípem končívají na zad nahoru zahnutým. Obruby takovýchto pokrývadel vystřihovaly se dle zvyku toho kterého věku zakulacené, po způsobu listů nebo cípů; čím dále tím hlouběji nůžky do látky se pouštěly na všechny strany listů a cípů zkadeřených, zubatých a třásnatých přibývalo počtem i velikostí a nezřídka na koncích svých rolničkami a trápci ozdobeny byly. Příklady pláštíků jednoduchých bez obrub nalézáme na pečetech p. Jošta z Rožemberka z r. 1366, jemuž pokrývadla jako pláštík ve třech záhybech vzadu s helmy splývají, a vладыky Bedřicha z Chlumu z roku 1387, jenž helmici

svou jen na vršku a na zad šatem třikráte složeným pokrytou má. Král český Jan má na pečeti z l. 1310—1390 helmu svou pokrytou šatem na zad vlejším, jehož konec v pěti záhybech složen jest a na erb města Slaného z první polovice XIV. věku podobně za helmou daleko na zad pokrývadla vlejším. S helmy Tobiáše z Bechyně a z Kamenice nesou se na zad pokrývadla jako pentle dolů a zase do výšky nad helmu vzhůru a opět dolů se zatáčejí širší stranou na pečeti z roku 1347. Příklady trupů s helmou pod jedním šatem nebo krytím poskytují pečeti Mikšíka z Čáslavek s kozlí hlavou a krkem s helmou srostlým, od něhož na zad zahnutý jako půlměsíc cíp svrchního šatu odstává (z r. 1382) a Bohuslava ze Švamberka, jehož klenot labutí hlava a krk dohromady splývá s helmou roku 1385 (Třeb.). Ebrzvínové z Hradiště, patricijský rod Plzeňský, měli na štítě trojhran z lilí složený a na helmici za klenot panny korunované trup se silným dlouhým vrkočem, šaty trupu také helmu na zad zakrývají, končíce v pravo i v levo cípy listnatě vroubenými na konci vysoko nazpět zahnutými, jakož na náhrobku Václava z Doubravky, bratra biskupa Olomouckého viděti jest v Brně na Moravě z r. 1558. Vladykové z Doubravky zdědili totiž jak erb, tak jméno po Ebrzvínech z Hradiště.

Podívejme se nyní na obruby pokrývadla, než se ve fafrnochy proměnily. Nejstarší tvar obruby vystřihané jest kulatý, obdobný slohu románskému, jehož příklady jsme našli.

Po obrubě této následuje obruba listům podobná, srovnávající se s obloukem první gotiky, kteréžto obruby spatřiti můžeme na pečetech.

Třetí druh starší obruby jest cípatý, srovnávající se s ostrým obloukem pozdější gotiky jako na helmicích.

Na konci XIV. a začátku XV. věku stal se převrat v pokrývadlech ten, že jejich dva konce po pravé a levé straně helmice se vystřihávaly na obou stranách na způsob listů dlouhých, hladkých nebo také zubatých. Krásný příklad pokrývadla tohoto druhu poskytují nám dva čeští páni in effigie v celé rytířské zbroji vyobrazení na začátku XV. věku pan Jan ze Strakonic a pan Břeněk z Ryžemberka v II. dílu Adlera na str. 143., kteří oba šarlatová pokrývadla na svých helmicích pod korunami a klenoty mají na zad odletující. Stejná pokrývadla dostal Rapp z Rosenhartu šlechtickým diplomem od krále Václava r. 1411 v Praze propůjčeným. Netrvalo to dlouho a za příklady podobnými staly se konce pokrývadla pouhými fáborů nebo pentlemi vystřihanými z jedné neb obou stran. Lipolt vévoda Břežský má z obou stran helmice takovéto pentle na pečeti z r. 1410. jako Oldřich z Krasilova r. 1437, jehož pentle hluboko vystřihané na obou stranách helmice vysoko se vznášející i výborného heraldika Břežana zmýlily, že je za cornua cervina pokládal.

Na fábořech nepřestaly změny pokrývadla, staly se z nich již v první polovici XV. st. fafrnochy, jichžto první příklad známe na náhrobku vladky Buška Calty z Kamenné Hory v Rabštejně z r. 1433. Nesouce se od spodních částí příkrývky helmy na obou stranách celého erbu vzhůru

až ku klenotu a dolů až pod štít mají tyto fafrnochy překvapující podobu s okrasami a fialami gothického slohu, ze kterých postupem doby do konce XV. věku rostlinové ozdoby na stavbách slohu Vladislavského se vyvinuly. Přejichod z fáborovitých a pentlových fafrnochů k listnatým ozdobám erbů toho druhu dokonal se ještě v XV. století a krásné příklady této doby přechodní poskytují erby Bořity z Martinic, Kladenských z Kladna a vладыk z Odic z r. 1460 na hradě Smečenském. Přísné rysy gothické na Caltově náhrobku proměnily se v listnaté ozdoby dubovému listí podobné, stonků haluzí a větví nahých není viděti, všude jakoby vítr províval a pohrával loubím okolo erbu rozestaveným a rozpořádaným. Prostinké fafrnochy jen z levé strany erbu v levo obráceného viděti můžeš na náhrobku vладыky Tasa z Peruce ze 16. stol.; nahoru k helmici se nese fábor, jaký na začátku XV. století za helmici vlál a o pěti listech vystřižených k dolejšímu konci štítu vine se pentle jednou na prostředku cesty své zatočená.

V XVI. století mají příkrývadla nebo fafrnochy podobu kudrlinek zkadeřených a zubatých, po způsobu rozvilin vinouce se kolem celého štítu s přehozenými cípy.

Ať prohlížíme jednotlivé erby nově udělené v deskách zemských, ať celé erbovníky tu a tam ve Vídni a v Praze, jakož i v soukromých archívech zachované, všude vidíme místo příkrývadla jen ozdoby listnaté nejrozmanitějších tvarů, ve kterých bujná fantazie umělců s takovou libostí se kochala, že mezi nesčíslnými znaky málokdy dvoje stejná příkrývadla najdeš. A nebyly tyto fafrnochy jen na pergameně a na papíře, rytířové XV. a XVI. věku nosili je v turnajích se všemi kudrlinkami také na svých helmách buď z kůže nebo ze zklíženého plátna nebo z plechu je zhotovené majíce jako na vyobrazení turnaje v síni Píseckého hradu.

Barvy na příkrývadlech jsou zvenčí a uvnitř rozdílné řídíce se barvami štítu: a ježto na štítě zase barva s kovem se střídají, také na příkrývadlech barvu s kovem nalézáme, obyčejně kov uvnitř, barvu zvenčí, ačkoliv věc též naopak se má. Je-li obraz ve štítu přirozené barvy své, kterou nemůžeme příkrývadlům dáti, volíme nejbližší jemu barvu heraldickou. —

Souvisí-li klenot bezprostředně s příkrývadly, barva jeho zůstane též příkrývadlům, jako na erbu Ješka z Hostišova červená barva korunované orlí hlavy a krku přechází bezprostředně na příkrývadla (r. 1400) a na erbu Jana Gutsteina z Otova táhne se ode tří labutích hlav a krků příkrývadlo stříbrné barvy až k dolejšímu konci štítu. Kunrat z Krajku má za klenot dvě složená křídla červená, s nimiž souvisí bezprostředně červené příkrývadlo.

Příkrývadla bývají též z hermelínu nebo kožešiny a také je posázeli obrazci štítu jako routami, kosočtverci, šachy anebo jimi je poseli jako liliemi. Kateřina Mateřovská z Chotče († 1583) má nade štítem polovičným s pravou polovicí šachovanou na helmici hlavu a krk kozla, jenž celý šachovaný jest, helmici příkrýváje z obou stran, ze šachovaného krytí visí

pak jednoduché fafrnochy dolů po obou stranách štítu (Náhrobek ve Hradech Sedláčkových, V., str. 118.).

Je-li více helmic nad jedním štítem, obdrží každá helma příkrývadla s barvami přiměřenými své části společného štítu, jedna příkrývadla v této příčině se nehodí.

Přihodí-li se, že jedna helma dvěma štítům náleží nebo dvěma erbům jednoho štítu, rozdělí se příkrývadla od prostředku helmy ve dvě a na pravé straně budou barvy vznešenějšího štítu, na levé straně barvy druhého.

Při čtyřech erbech pod jedním helmem rozdělí se příkrývadla ve dvě rozdělená opět na dvě části příčné a může se osm barev vzhledem ke čtyřem erbům na jedněch příkrývadlech umístiti. Ale lépe jest v takovýchto případech přestat na dvou nejpřednějších štítech a jejich barvách, aby přílišná strakatina celku nebyla na závalu.

Příkrývadla mají tvarem svým srovnávaní se s rozličnými druhy helmu. Helmě kbelíkové sluší nejlépe příkrývadla po způsobu pláštiku nebo příkrývadla soukenná, která mají obrubu hladkou nebo vystříhané cokničky na svém konci. Kolčí helmě sluší příkrývadla na dél a na šíř rozestříhaná faborům a pentlím podobná a otevřenému turnýrskému helmě stylisované na způsob dubového a jiného listí okrasy.*)

---

*) Sepsání Kolářovo nezměněné.